

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی

چالش‌های پیش روی درس تفکر و پژوهش پایه‌ی ششم ابتدایی به عنوان تغییری در برنامه

درسی

ناصر یعقوب نژاد^۱؛ سلام یعقوبی^۲؛ سه‌رکاو احمدی^۳ و سارا نعیمی^۴

کلید واژه‌ها: برنامه درسی، درس تفکر پژوهش، چالش

مقدمه

متخصصان بزرگ تعلیم و تربیت با تأکید بر اهمیت تفکر، پرورش آن را یکی از اهداف اصلی تعلیم و تربیت می‌دانند (ملکی و حبیبی‌پور، ۱۳۸۶). علاوه بر این گسترش سریع حوزه‌های مختلف علوم، پرورش همه جانبه‌ی فراگیران و آماده سازی آنان جهت ورود به عرصه‌های مختلف زندگی را به عنوان امری ضروری مطرح می‌سازد. این مهم توجه تصمیم‌گیران را به برنامه‌ریزی در جهت شکوفایی و بالابردن هر چه بیشتر استعدادها و قابلیت‌های فردی و اجتماعی فراگیران جلب می‌کند (فان^۵، ۲۰۱۰). پرورش تفکر این امکان را برای فراگیران ایجاد می‌کند تا حقیقت را در میان به هم‌ریختگی حوادث و اطلاعاتی که همه روزه وی را احاطه می‌کند، جستجو کرده و به هدفش که رسیدن به کامل‌ترین درک ممکن است، دست یابد (جانسون^۶، ۲۰۰۲). بنابراین برنامه‌های درسی باید چنان سازمان‌دهی شوند که فراگیران را وادار کنند به جای ذخیره سازی حقایق علمی، درگیر مسایل شوند و برای تصمیم‌گیری مناسب و حل مسایل پیچیده‌ی جامعه در قرن بیست و یکم، به طور فزاینده‌ای به مهارت‌های تفکر مجهز شوند (سلطان‌القزایی و سلیمان‌نژاد، ۱۳۸۷).

این حقیقت از چشم برنامه‌ریزان و متولیان نظام آموزشی دور نمانده است؛ آن چنان که در سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش (۱۳۹۰) به «ساخت جامعه‌ای که افراد آن با تعقل و تفکر مبتنی بر فطرت، به تنظیم روابطشان در عرصه‌های ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت پرداخته تا از رهگذر آن هویت و فرهنگ خود را بازیابی، بازآفرینی و متعالی کنند» مورد توجه قرار گرفته است. همچنین برنامه‌ی درسی ملی، به عنوان اولین و مهم‌ترین سند از مجموعه اسناد تحولی زیرنظام‌های آموزش و پرورش، بر «تربیت انسان‌هایی متفکر و عاقل، باایمان و باور، اهل علم، عمل، و اخلاق، در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق، و خلقت با محوریت ارتباط با خدا» تأکید نموده است. بر این اساس، درس تفکر و پژوهش در پایه‌ی ششم دبستان و پایه‌ی اول دوره‌ی اول متوسطه وارد برنامه‌ی رسمی آموزش و پرورش ایران شد (سند برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱). این درس که یکی از تغییرات جدید در برنامه درسی مدارس به شمار می‌رود، در فرایند تحقق بخشیدن به اهداف فوق در عمل با چالش‌هایی رو به رو است. این مقاله بر آن است تا با رویکردی تحلیلی چالش‌های برنامه‌ی درسی تدوین شده برای تفکر و پژوهش را از دیدگاه مجریان این برنامه‌ها، یعنی مدرسان دوره‌های ضمن خدمت و معلمان درس تفکر و پژوهش مورد بررسی قرار دهد.

تاکنون پژوهش‌های متعددی درباره‌ی تأثیر، الگو یا روش آموزش تفکر (از جمله برخوردارپور و سرمد ۱۳۸۰؛ رضوی و شیرینی ۱۳۸۴؛ حسینی ۱۳۸۸؛ مومنی و اوجی‌نژاد ۱۳۸۹ و بخشی و آهنچیان، ۱۳۹۲) در کشورمان صورت گرفته، لیکن چالش‌های درس تفکر و پژوهش پایه‌ی ششم ابتدایی مورد بررسی قرار نگرفته یا حداقل پژوهشگران این تحقیق، به آن دست نیافته‌اند.

^۱ نویسنده مسؤل، عضو هیأت علمی دانشگاه بیرجند (naser.yaghobnezhad@yahoo.com)

^۲ دبیر دوره‌ی متوسطه (yaghobi2009@gmail.com)

^۳ کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی (sarkav61@hotmail.com)

^۴ آموزگار دوره‌ی ابتدایی (saranayimi@yahoo.com)

^۵ . Phan

^۶ . Johnson

روش

روش مورد استفاده در این مقاله، کیفی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش مصاحبه‌ی نیمه ساختارمند استفاده شده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش مدرسان دوره‌های ضمن خدمت و معلمان استان کردستان هستند. روش نمونه‌گیری هدفمند بوده و انجام مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری (۳۵ نفر) انجام شده است. برای تحلیل اطلاعات، مولفه‌های شناسایی شده، با استفاده از روش مقوله‌بندی مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

مولفه‌های شناسایی شده در مصاحبه‌ها را با استفاده از روش مقوله‌بندی می‌توان در چهار دسته، شامل: چالش‌های مرتبط با عوامل انسانی، منابع، عوامل ساختاری و محتوا طبقه‌بندی کرد. از مهم‌ترین چالش‌های مربوط به عوامل انسانی می‌توان به عدم آموزش و آمادگی کافی معلمان در زمینه‌ی طراحی، اجرا و ارزشیابی موقعیت‌های تدریس این درس اشاره کرد؛ این امر منجر به عدم آشنایی معلمان با اهداف و رویکردهای درس تفکر و پژوهش؛ چگونگی روش مناسب تدریس؛ روش‌های ارزشیابی و ایجاد فضایی مناسب برای تعامل و مشارکت دانش‌آموزان در فرایند آموزش می‌شود. همچنین عدم آگاهی و علاقه والدین به مشارکت در فرایند تدریس و توجه نکردن مدیران به نقش حمایتی و تسهیل‌گر خود از دیگر چالش‌های این حوزه است.

بسته‌ی آموزشی برنامه‌ی درسی تفکر و پژوهش از اجزای به هم پیوسته‌ای همچون کتاب راهنمای معلم، کتاب دانش‌آموز، فیلم‌ها و داستان‌های آموزشی تشکیل شده است که برای اجرای برنامه ضروری است. طراحی این اجزا به گونه‌ای است که وجود هیچ یک بدون وجود کتاب راهنمای معلم معنا ندارد و این در حالیست که کتاب مذکور زودتر از ماه‌های پایانی سال تحصیلی و حتی در مواردی هیچگاه به دست معلمان نمی‌رسد. حتی بعضی از معلمان از وجود چنین بسته‌ای اظهار بی‌اطلاعی کردند. فقدان یا کمبود تکنولوژی مناسب آموزشی مورد نیاز اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش؛ فضای نامناسب و ناکافی کلاس و عدم تشکیل کارگاه‌های بحث و تبادل نظر و مجمع معلمان با هدف بررسی، اصلاح و بهبود فرایند آموزش از مهم‌ترین چالش‌های مرتبط با منابع است.

مهم‌ترین چالش حوزه‌ی ساختاری بحث تمرکزگرایی است؛ به این معنی که تحقق اثربخش اهداف برنامه‌ی درسی تفکر و پژوهش نیازمند آزادی عمل معلمان و فراگیران است؛ در حالی که برنامه‌ی درسی در حوزه‌ی عمل و در سطح مدارس با چالش‌بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌های ارسالی به مدارس روبروست که عملاً هرگونه آزادی در اجرای برنامه را از معلمان و فراگیران سلب نموده است. همچنین کیفیت پایین برگزاری دوره‌های توجیهی و ضمن خدمت و در برخی موارد عدم برگزاری به موقع این دوره‌ها نیز از موارد قابل توجه این مقوله است.

در چالش‌های محتوایی مهم‌ترین چالش انتزاعی و غیر واقعی بودن اهداف و ملاً فعالیت‌های مطرح شده در سند برنامه اشاره کرد، به عنوان مثال در برنامه، فعالیت‌هایی همچون اردو، بازدید و ... در نظر گرفته شده، در حالی که نظام آموزش و پرورش عملاً هیچ مسئولیتی در قبال برگزاری این فعالیت‌ها تقبل نکرده و در بیشتر موارد حتی آن را ممنوع می‌داند. یکی دیگر از چالش‌های مهم در این مقوله، گنگ بودن ماهیت این درس است، به گونه‌ای که بسیاری از معلمان این درس را آموزش مهارت‌های فکر کردن قلمداد می‌کنند، حال آنکه این درس اهدافی وسیع‌تر را جستجو نموده و به قول یزدان‌پناه و جلاهی (۱۳۸۵) پرورش تفکر منطقی به دنبال پرورش انگیزه، گرایش، ارزش‌ها و عادات ذهنی در ذهن یادگیرنده است تا از تفکرش در مدرسه و در موقعیت‌های زندگی بهره برد. علاوه بر این واقع‌بینانه نبودن اهداف و تناسب نداشتن با شرایط فرهنگی و منطقه‌ای، تناقض در رویکرد ارزشیابی (تأکید بر رویکرد ارزشیابی توصیفی در دوره‌ی ابتدایی از سویی و ارزشیابی نمره‌ای در درس تفکر و پژوهش از سوی دیگر)، عدم تناسب بین زمان در نظر گرفته شده برای تدریس در طول سال و حجم محتوای درسی از دیگر چالش‌های مربوط به محتوای این درس است.

بحث و نتیجه‌گیری

از چالش‌های شناسایی شده و یافته‌های این پژوهش می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که دستیابی به اهداف درس تفکر و پژوهش با مشکل مواجه بوده و انتظارات از طراحی این درس را برآورده نخواهد شد. از میان مقولات شناسایی شده، چالش

مربوط نیروی انسانی و خصوصاً نقش معلمان از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا به اعتقاد جروم برونر یک برنامه درسی بیش از آنکه برای دانش‌آموزان طراحی شود باید برای معلمان طراحی شده باشد. (مهرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۷). همچنین در یک جمع‌بندی کلی، ریشه‌ی چالش‌های درس تفکر و پژوهش را می‌توان در تسلط دیدگاه‌های سنتی بر آموزش و پرورش جست. آنچنان که تریکی و تاپینگ^۱ (۲۰۰۷) نیز در پژوهشی مشابه به این نتیجه رسیدند. با توجه به یافته‌ها و نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌شود، در سایر عناوین درسی تغییر یافته و نیز با مراجعه به سایر ذی‌نفعان، چالش‌ها شناسایی شوند. همچنین برای تایید یافته‌های این پژوهش و یا بررسی وزن هر یک از مقولات شناسایی شده، می‌توان از پیمایش کمی نیز استفاده نمود.

منابع

- بخشی، محمود و آهنچیان، محمدرضا (۱۳۹۲). الگوی پیش بینی پیشرفت تحصیلی: نقش تفکر انتقادی و راهبردهای خودتنظیمی یادگیری. *مجله‌ی ایرانی آموزش در علوم پزشکی*. ۱۳، ۱۵۳-۱۶۳.
- برخوردارپور، زهرا و سرمد، زهره (۱۳۸۰). الگوهای تفکر، پایه‌ی تحصیلی و نوع مدرسه. *مجله روانشناسی، زمستان؛ ۵ (۴)* ۳۶۱-۳۸۰.
- حسینی، زهرا (۱۳۸۸). یادگیری مشارکتی و تفکر انتقادی. *روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی)*، ۵، (۱۹): ۱۹۹-۲۰۸.
- رضوی، عبدالحمید و شیرینی، احمدعلی (۱۳۸۴). بررسی تطبیقی رابطه‌ی بین سبک‌های تفکر دختران و پسران دبیرستانی با پیشرفت تحصیلی آنان. *نوآوری‌های آموزشی*، ۴ (۱۲): ۸۶-۱۰۸.
- سلطان‌القزایی، خلیل و سلیمان‌نژاد، اکبر (۱۳۸۷). تفکر انتقادی و ضرورت آموزش آن در کلاس درس. تربیت اسلامی، بهار و تابستان؛ ۳ (۶)، ۱۸۱-۱۹۵.
- سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱). پایگاه اینترنتی وزارت آموزش و پرورش.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). پایگاه اینترنتی وزارت آموزش و پرورش.
- ملکی، حسن و حبیبی‌پور، مجید (۱۳۸۶). پرورش تفکر انتقادی هدف اساسی تعلیم و تربیت. *نوآوری‌های آموزشی*، ۶ (۱۹): ۹۳-۱۰۸.
- مومنی مهمویی، حسین و اوجی‌نژاد، احمدرضا (۱۳۸۹). تاثیر بکارگیری الگوی تدریس بدیعه پردازی بر پرورش خلاقیت دانش‌آموزان در درس انشاء. *روانشناسی تربیتی*، ۱ (۲): ۹۵-۱۰۷.
- مهرمحمدی، محمود و دیگران (۱۳۸۷). *برنامه‌ی درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*، تهران: به نشر.
- یزدان‌پناه نوذری، علی و جلاهی، حسین (۱۳۸۵). ارزشیابی اصیل: شیوه‌ای موثر برای پرورش منش‌های تفکر یادگیرندگان. *مجله‌ی دانشگاه علوم پزشکی مازندران (نامه دانشگاه)*. ۱۶ (۵۵): ۱۵۲-۱۶۰.
- Johnson Elanine, B. (2002). Contextual Teaching and learning: what it is and why it's here to stay. United Kingdom, Corwin press.
- Phan Huy, P. (2010). Critical thinking as a self-regulatory process component in teaching and learning. *Psicothema*. Vol. 22, n 2, pages 284-292.
- Topping, K. J & Trickey S. (2007). Collaborative philosophical enquiry for school children: Cognitive effects at 10-12 years. *British Journal of Educational Psychology*. Volume 77, Issue 2, pages 271-288.

¹ . Topping & Trickey

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

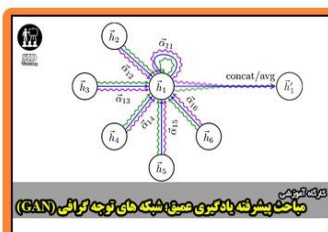

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی